

A Békésszentandrás Református Egyházközség körrendeleti jegyzőkönyvében található egy 14 oldal terjedelmű egyháztörténeti munka. A körrendeleti jegyzőkönyvet utólag különböző ívekből kötötték össze. Paginálása nem egykorú. Az egyháztörténeti szöveg egyértelműen nem a körrendeletek másolójától származik, mert kézírása teljesen eltér a többi szövegétől. Ívmérete is jelentősen eltér a kötet többi részétől, és csak egyháztörténeti szöveget tartalmaz, felsőbbbhatósági rendeletek nem találhatók benne. Az egyháztörténeti munka szerzője és készítésének dátuma nem meghatározható, mert a szövegben a készítője egyszer sem nevezi meg magát, és nem is keltezi munkájának elkészültét. Feltételezhető, hogy 1861 és 1870 között készült, mert az egyháztörténet legkésőbbi dátuma 1861, illetve egy idegen kéz egy kiegészítést fűzött a szöveghez, amelyet 1870-ben datált annak készítője.

A szöveg a békésszentandrás egyházközség történetét dolgozza fel, de a hitújítás korszakát valamint a 17. századot csak említés szintén tárgyalja, részletesebb leírást a 18. századtól kezdve teszi meg. Az egyháztörténet rekonstruálásához alapvetően egyházközségi forrásokat használt fel, így a Békésszentandrásen őrzött anyakönyveket és jegyzőkönyveket. Az ezekből nyert adatait kiegészítette a település tanácsülési jegyzőkönyvével, és támaszkodott a helybeli idők szóbeli visszaemlékezéseire is.

A gyülekezet történetét szűkszavúan meséli el, sem a templom elvételét, sem az alföldi parasztmozgalmak Szentandrászt érintő eseményeit nem részletezi. Helyette inkább az egyházközség vagyoni helyzetével, a különböző díjlevelekkel és a református lakosság számának folyamatos csökkenésével foglalkozik. A szöveg végén a lelkipásztorok és a rektorok névsorát közli.

[p. 32.]

Helybeli kútfőkből merített adatok a békési tractusban létező szentandrás reformata
ekklézsia történeti leírásához.

SzentAndrás helysége fekszik Békés megyének a Tisza felé kinyúló részében a Körös folyó mellett.

Eredete

Helységünk protocollumában van egy jegyzet, mely szerint a vármegye levéltárában találtatna egy régi lajstrom, melyben a több helységek közt említettne SzentAndrás is. Magam is emlékezem, hogy valahol olvastam SzentAndrásról, mint amely a megújított tudománynak helyt adott.

Ugyancsak a helység protocollumában úgy van felemlítve, mint szájról szájra adás, hogy ezt a helyet a XVIIIdik században csehek szállták volna meg, és azok építették volna azt a templomot, mely most a r[ómai] catholicusok birtokáb[an] van. E[z] már bizonyosabb, mert csak második szájon jött keresztül, hogy az 1719. esztendőben Bihar vármegyéből, nevezetesen Kaba helységből jöttek ide első lakosok, mégpedig reformátusok, kik a pusztai rongált és tető nélkül való templomot kiigazítván, ebben tartották istentiszteletüket 1746-ig. Ezek után szállingóztak a catholicus és lutheranus tótok. Ezek az utóbbiak építettek maguknak vályogtemplomot, melyet – midőn innen kiszorítottak és Tótkomlóra költöztek – a reformátusoknak engedtek. Ugyanekkor a reformátusok eddigi templomuktól és iskolájuktól megfosztatván, ide a tótok helyére költöztek által.

[p. 33.] Hogy ez így volt, egy Gulyás István nevű embertől hallottam, ki a halotti protocollumban 1823. eszt[endőben] íratott be mint 98 éves, de aligha volt olyan éltes, mert

akkor, amikor az iskolából kiűzettek, iskolásnak mondta magát. Azt is hozzátette, hogy keserves sírással váltak meg iskolájuktól, mely azon helyen volt, hol most a r[ómai] catholicus[ok]é fekszik. Van emlékezet e dologról az 1755-ben kezdődő matriculának első levelén, holott is a hatodik prédikátorra, Debreczeni Jánosra ezt a jegyzetet olvashatni: ennek idejében vétetett el a r[ómai] catholicusoktól a túlsó reformátusok temploma a[nn]o 1746.¹

Azoknak számáról, kik itt megülepdedtek, adatok itt nintsenek, hanem hogy szép számmal kellett lenniök, gondolhatni abból, hogy ottan a protestánsokra barátságtalan időszakban, mikor épen a pesti religionarim commisió állott, 3 első éveik alatt úgy rendbe szedhették magukat, hogy [az] 1722-es esztendőtl fogva a rendes prédikátorok lett, [és] megszűnés nélkül tartott közöttük az evangéliumi szolgálat. Számukhoz ekklézsiai jegyzetekből sem szedhetni[?], mert papjaik 1755-ig vagy nem vittek matriculát, vagy ha vittek, azok elenyésztek.

Az első matricula kezdődik 1755-ben ilyen felülírással: Matricula ecclesiae reformatae SzentAndrasiensis in qua infantum baptisator[um] conjugum copulatorum necnon matrimonium[?] nominae ordine decenti albo inscribunt[u]r operi hinc prmio primum manum admorenti Francisco Pap, ordinarario v[erbi] d[ei] m[inist]ri ministro a[nn]o 1755. (és így a[zt] láttyuk, hogy ez előtt itt matricula nem volt) [és] a t[öb]bi].

Ezen első matriculáb[an] mennek a születtek, házasultak és megholtaknak beírásai [az] 1785-dik eszt[endőig] exclusive.

Jegyzés: a kereszteltettek névsorában az év, hónap, nap, szülek vagyis csak az atya és gyermek neve van fe[l]jegyezve [az] 1776-k eszt[endő]ig. Ettől fogva amazokhoz a keresztatya neve is hozzájuk van adva. A második szakaszban, azaz a házasultakéban többnyire csak a házasultak nevei vannak feljegyezve. [Az] 1776-k esztendő elején már a házasultak évei és tanúk neveit is említvék, de ezután végig ismét csak úgy, mint előbb.

A 3. szakaszra, azaz a meghaltakra nézve: 1775-ig csak azok a holtak vannak bejegyezve, melyek tanítással temetettek. A prédikatio textusa is mindegyiknek [p. 34.] utána van említve. Ezután pedig csak így: Pálnak fia, leánykája, hitvесе. Funus generale partiale.²

Ha 1755-ben minden halott fel lett volna jegyezve, úgy a halottak és szülöttek számából igen hozzá lehetne vetni az akkori lelkek számához.

A második matricula kezdődik 1785. eszt[en]d[ő]be[n]. Itt a kereszteltettek szakasza megy 1798 octoberig. Már itt a születő magzatok nevein kívül megvannak a keresztatyák és keresztanyák neveik is. Sőt! 1788 martiusa óta ez volt a formulája: annus, dies numerus, parentes, conditio, infantes, succeptores, levantes. 1790-ben a numerus elmaradt.

A házasultak[at] 1787 óta diákul jegyeztetik be 1788-ig. Ekkor a beírás formulája valami változás alatt ment keresztül, és magyarul történik a beírás. Ezután hol magyarul, hol diákul. A házasultak matriculája e szakaszban 1800-ig vitetik.

A haloti matricula ugyanezen kötetben kezdődik, 1785-től 1788-ig formula: annus, dies, numerus, nomen defuncti, aetas, status, mortus, patria, functor. A n[ume]rus 1790 óta kimaradt. Végződik 1798. aug[usztusban].

A harmadik darab matricula csak a keresztelt[e]ttek és [a] házasultaké. [A] kereszteltéké kezdődik 1798. 8-a, octobr[is], végződik 1852. január. [A] házasultak matriculája kezdődik 1800. 10-e nov[ember], végződik 1831. jan[uár]. [A] házasultak beírása deák nyelven folyt 1822-ig. [A] halottak matriculája külön darabban van. Kezdődik 1810. 25-én octobr[is], végződik 1838. decemb[er]r.

Jegyzés: táblájának beloldalára [ez] van írva: az előbbeni halottas matricula végződik 1798. augustus 26. Jelen matricula 1810[-ben] kezdődvén, vagy egy másik létezett, mely

¹ Valószínűleg itt szövegromlásról van szó, mert valójában a reformátusok templomát vették el a katolikusok. [a szerk.]

² A latin megjegyzés valószínűleg arra vonatkozik, hogy a lelkész prédikációval vagy a rektor/kántor csak énekléssel búcsúztatta el a halottat. [szerk.]

hijjányzik, vagy ennek eleje kiszakadt és elveszett – ami hihető – mert a keresztelési matriculának nincs híjja; ezen halot[t]inak pedig, se címje se dátuma az első üres táblára nem volt írva. Hanem később 1830. íratott oda.

[p. 35.] A 4. darab matriculában vannak a kereszteltettek és házasodtak. A keresztelési matr[icula]. kezdődik 1852. január, a házasulási 1857. nov[ember]. 9-én, és e[z] van most folyamatban az előnkbe adott minták szerint. [A] halottas matricula – a 4. darab t[udni] i[llik] – kezdődik külön kötetben az 1836. esztendő[től], most is folytattatik. *Berekesztve 1870.*

Ezekon kívül itt semmi jegyzőkönyv nem létezett, néhány körlevél került diribdarab papirokon a mostani prédikátor kezeibe, melyek most is megvannak. 1821-ben készült egy körleveles diarium, ez folyt 1847-ig. A második protocollum kezdődik 1848-ban, most is folytatjuk[?]. Van még egy 3. jegyzőkönyv, mely 1821-ben kezdődik. Az ekklézsiának nevezetesebb dolgait, történéseit, nevezetesebb költekezéseit, a curátorok számadásait – míg t[udni] i[llik] a számadások megőrzésére rendelt theca nem készült – s leginkább a presbyterium határozatait előadja.

1. Ezen utolsó protocollumban összeszedve találtnak jegyzetek, melyek az ekklézsia régebbeni és mostani vagyonos állapotának ismereteire vezetnek. Azokból kitetszik, hogy 1755 előtt nem volt az ekklézsiának több értékes vagyona, mint egy ezüstpohár, 2 kanna, egy czintányér az úrasztalára, melyek mostan is meg vannak. Sőt! Egy kisebb kannával és nem régiben, Szarvason lakó t[isztelet] Tabajdi Dániel úrnak édesannya által egy csinos ezüstkehellyel is szaporítottak. Vannak, voltak úrasztalához tartozó terítők, melyek ha elavultak, úgy ezt buzgó hívek által kiporoltattak. Még későbbi időben pedig János Zsigmond számtartó úr, vallásos református és körmönfont gazda, az úrasztala mellé egy festett, fából készült, belül bádогоzott, keresztelési, álló vízfogó edényt is készíttetett.

2. Templom: a régi Komlóstra költözött luteránusokról ránk hagyott, de azután kibővített vályogtemplom helyén 1803. esztendőben egy új téglatemplom építése [p. 36.] megkezdődött. 1808-ban be is fejeztetett. Ennek hossza 13 öl, belső szélessége 5 öl, 4 láb, falrakásmagassága 4 öl, öt láb. Torony: fel a templom körakásától 6 öl, toronytető 4 öl, 3 láb, ezen felül a gomb 2 öl.

Költség, amelybe került, 9713 for[int] 17 kr[ajcár]. Jött valami segedelem idegenektől is, de az igen kitsinység, hanem a vállaltak terhe a lakosságé volt, mely [az] elején bőven és önként adakozott. Hanem a kamatos adósságok 1811-ben a fekete bankó devalválásakor úgy szorza le, hogy két ízben minden sessio földre 40-40 forintot vetettek. A zsellérek is aránylag fizettek.

3. Paplak: régebben két szobából állott, alacsony épület. 1833 óta pintzével ellátva is, és még 3 szobával kinyújtva. Nádas, vályog, elég kényelmes. *Udvartér 295/1200 hold.*

4. Iskola: régenten a mostaninak áttellenében, vagyis a túlsó utszator szögletén állott. Azután a mostani helyére hevenyésztek újat a templomból visszamaradt dirib-darabokból. Ennek helyébe építtetett 1847-ben a mostani vályog, zsindelyes, 3 szobából és igen tágas tanító teremből álló épület. *273/1000 hold area.*

5. Kamora: az épület keveset érő, de van benne 2 hombár 4 - 4 fiókos, melybe[n] elfér 200 köböl élet.

6. A Templomban orgona. Ezt [az] 1843. esztendőben, sz[ent]andrás közbirtokos, t[ekinte]tes Szakál Pál úr maga rendelte meg, szegedi orgonaművész t[ekintetes] Kovács János úrnál, kivel maga megalkudott 3000 váltó, vagy 1200 pengő forintban. De nem lehet elhalgatni, hogy az orgonakészítés alatt nem kaphatván szükséges költséget az orgona mester a tisztelt úrtól, az ekklézsiának kellett őt [ki]segíteni, és utoljára is oda ment ki a dolog, hogy az orgonakészítő is, az ekklézsia is a maga pénzéhez sokáig megült per útján juthatott.

7. [p. 37.] Toronyban a harangok: 1820. eszt[endőben] 3 harangunk volt, ekkor egy meghasadt. Ezen hasadtat és egy másik épet, felcseréltek Pesten más[ik] kettővel. Az elhasadottnak fontja 1 for[int] 18 kr[ajcár], az ép 100 forintba ment. Az új harangok egyike

381 font p[ontosan] 2 for[int]. 6 kr[ajcár], a kisebbik 103 $\frac{3}{4}$ font p[ontosan] 2 for[int]. 15 kr[ajcár], és így 674 for[int] 6 krajcár és 233 for[int] 30 kr[ajcár] minimum 907 for[int] 36 kr[ajcár]. Ebből kivévén a beadott 2 haranganyagát marad 757 for[int] 36 kr[ajcár]. Ekkor megmaradt még egy kis harang, ennek felírata: SzentAndrás 1726. Ez utolsó kis harang is elhasadván, Pesten egy nagy harangot készítettünk 1856. eszt[endőben], 580 fontos[a]lt. Fontját 57 kr[ajcár] pengő pénzben vevén, az egésznek ára: 551 for[int]. Ehez, koronája rávasalással 30 for[int], új állvány, átsmunka 200 for[int] s[umm]a 781 for[int]. A kis elhasadt harang 1 fontját 50 kr[ajcár]nak véve 25 forint felment a szállításra, ennek ára a hívek önkéntes összeadásából kitelt.

8. Malom: ere való engedélyt az uraságok kész szívvel kiszolgáltatták 1820. eszt[endőben]. Kis Szakál Jakab úr még 500 kéve náddal is megajándékozott, Szarvas városa előljárói pedig két visetes malomkövel. Költség, amibe került: 731 for[int] p[engő][?]. Későbbben készítettett hozzá a kásacsínáló szék: 84 for[int].

9. Földek: parochiai földekről nincs előbb emlékezve, mint mikor itt róm[ai]. catholicusok megtelepedtek. Azoknak pedig első plébánosuk vagy adminisztrátoruk volt Markovits[?] 1748-1761. Ekkor fordul elő egy régi protocollumban, hogy az uraság, báró Rudnyánszky attá a catholica résznek egy egész sessio – a prédikátornak pedig fél sessio számú földet. Az időre nézve csak annyit mondhatni, hogy már t[iszteletes] Pap Ferentz úr[na]k volt parochiai földje, aki pedig 1755-1775 prédikátoroskodott. A határait Zanáti mérnök úr mérte 1772[-ben], egy session 58 holdat számítva 1800 négyszögöllel

Később t[iszteletes] Dobsa Ferentz úr nyert az uraságtól [p. 38.] 8 hold remanentiális földet, mely most is birtokunkban van. Van még ezekkel járó kenderföld 800 négyszögöles.

1856. esztendőben legelőelkülönítés alkalmával, az uraságtól a prédikátor kérésére, az eddig bírt 48 hold parochiális földet, 10 hold hozzáadással kiegészítették egy sessióra. A pa[...] járandóságnak a közös legelőből adtak 25 és 533/1200 holdat.

Tanítói illetmények a közösből 12 hold p[ontosan] 1200 négyszögöl, régi szántóföldje 17 hold és 290, mihályi[?] kenderföld. Harangozói 9 hold és 200, mihályi[?], után[a] nem adtak legelői részt.

Ellenben a reformata ekk[ézsiana]k kimérettek az uraságok a magok tulajdonából 20 holdat 1200 négyszögölest. Ugyancsak az ekk[ézsia] kapott a helységnek jutott fél legelői részből 17 holdat.

A legrégebbi temetőnk elesett, a két később felfogott temetőnkhez kaptunk az uraságoktól 2 holdat, és végre egy holdat faiskolának.

Leányok iskolája: evégre templom[un]k háta megett egy avas házat vettünk meg 1000 váltó forinton. Annak év[é]ben rögtönöztetik rá egy iskola, az idén vagyunk folytatandók a tanítói lakot.

Ezek szerint az ekk[ézsia] birtokai röviden sorozva becsértéküket hozzávetőleg meghatározva:

- I. és II. szám. Templom – és bent lévő eszközök – értéke ö[sszes]e[n] 10000 for[int]
- III. Paplak 1300 for[int]
- IV. Rectorlak 1000 for[int]
- V. Kamora, bennevalókkal 150 for[int]
- VI. Orgona, bele van számítva a templom belezközeibe
- VII. Harangok: később egy nagy harang 674 f[orint].
- VIII. 158 hold. Holdját per 100f[orintban] véve 15800 [forint]
- IX. Leányiskola, most épül, eddig ér 700 for[int]
- X. Készpénz, búza, árpa, hozzáadva az adósság 1000 [forint]
- X. Egy száraz malom 2500 for[int]
- S[umm]a 33905 for[int]

[p.39.]

Mindezekről az adót az ekklezsia közcassaja fizeti. Fizetett pedig 18 61/62-re 137 forintra ö[sszes]e[n].

A ref[orm]átus lakosok száma: 1298. Ezek között párbér[t] fizetők száma: 273. Eleitől fogva igen így állott a párbér: minden pár fizetett egy véka búzát, egy véka árpát, 48 kr[ajcárt]. Két év óta az a változás történt, hogy a földes gazdák fizetnek 60 kr[ajcár]t a földtelenek 30 kr[ajcár]t. Megtörtént némely súlyosabb kiadások alkalmával, hogy a híveknek magukat rendkívüli, de csak ideiglenes fizetésektől kelle[tt] megróvniuk.

Belső személyek fizetése: a múlt század elsőfelén úgy látszott, hogy sokszor változott. Úgy látszik, hogy a bírák határozásától függött. Vannak ere adatok egy régi protocollumában a helységnek, hogy mind a papok mind az iskola[i] tanítók fizetését nevelték vagy szállították. Kivált a catholicus cantor és r[e]f[orma]tus rektor fizetését úgy alásúlyosztették, hogy abból nem lehetett volna megélni. 1780 tályán – de az esztendőszám kitétele nélkül – az első matricula utolsó levelén tiszt[eletes] Dobsa Ferentz úr kézírásával van az akkori esztendő bejegyzve. Így a sz[ent]andr[ási] ref[ormátus]. ek[k]l[ézsia] fizetése ekképp vagyon:

1. Kézpénz: 40 for[int].
2. Búza, köből: 20
3. Árpa, köből: 20
4. Só: 50 font
5. Hús: 25 font
6. Faggyú: 10 font
7. Fa 1 ½ öl
8. Vaj: ittze: 4.
9. Széna, szekér 3.
10. Szalma: Rh[énus]for[int] 3 ½
11. Fűtő: 10 kr[ajcárnyi]
12. Bor: 2 akó
13. Őrlés, köből: 17
14. Egy fejés tely

[p. 40.] Schola mester uram fizetése:

1. Kézpénz 20 for[int]
2. A közönségesből tanítás[i] pénz: 3 ½ for[int]
3. Konyhára való a közönségesből: 3 for[int]
4. 10 köből búza
5. 10 köből árpa
6. Minden gyermektől: fél véka búza, fél véka árpa
7. Só: 25 font
8. 13 font hús
9. 6 font faggyú
10. Két szekér széna v[agy] f[orint] 3.
11. Fűtő szalma minden ágytól
12. Fáért: 1 r[hénus]f[o]r[in]t 5 kr[ajcár].
13. Őrlés 10 köből

Egyházfi fizetése, ki egyszersmind harangozó is:

1. Egy vékának negyedrésze búza min[den] ágyból.
2. Csizmára 2 német for[int].

Jelenleg a belső emberek fizetése többízbeli módosítás után így van:

Prédikátori

1. Késpénz: 70 for[int] váltó
 2. 26 köből búza és ugyanennyi árpa
 3. Tűzrevaló helyett 5 öl kemény tűzifa, ez csak a mostani pappal való egyezés
 4. Örlés helyett 30 váltóforint
 5. Helységgháztól: 3 ½ öl tűzifa
 6. Ugyanonnan: 4 akó bor
 7. Ugyanonnan: 50 font só
 8. Ugyanonnan: 4 ittze vaj
 9. Ugyanonnan: 25 font hús
 10. Ugyanonnan: 20 font faggyú
- [p. 41.]
11. Egy hízott sertés fele ára
 12. Szántó föld: 83 hold

Rektori fizetés módosítva

1. 38 for[int] 30 kr[ajcár] váltók
2. 13 köből búza, ugyanannyi árpa
3. Minden iskolás gyermektől: 1 véka búza, 1 véka árpa
4. 25 font só
5. 13 font hús
6. 6 font faggyú
7. Széna helyett 1 1/3 akó bor, 1 1/3 öl fa
8. Fűt[e]ni v[al]ó szalma minden gazdától
9. Egy öl keményfa
10. Örlés helyett 15 v[áltó] for[int]
11. Helységgháztól egy hízott sertés árának negyede.
12. Két ittze vaj
13. 17 hold föld
14. Vendég tartásra: 17 v[áltó] for[int].

Leánytanító fizetése

1. 55 for[int] ö[sszes]e[n]
2. Minden iskolás leánytól 1 véka búza, ugyanennyi árpa
3. 8 köből búza s ugyanennyi árpa
4. A harangozó féle 9 holdnyi föld
5. Legelő-járandóság: 12 hold

Harangozó fizetése

1. 12 köből búza és 8 köből árpa
2. Egy pár csizma

Egyházfinak jár egypár csizma.

Temetőcsőszé, ki a faiskolára is vigyáz: Öt köből élet, ennek pedig fele búza, fele árpa. Ezen kívül minden gazdától kap 3 kr[ajcár]t

[p. 42.]

Minthogy a református hívek sem kereskedők, sem mesteremberek, tehát vagyonosságuk mérlege csak ingatlan vagyonuk: van pedig kezökön összesen lakház 187, szántóföld 19 telek és 2/8, szőlő 188 kapa 300 négyszögölével.

Ha már ezt a 19 sessio földet arányban gondoljuk az egész helység urbarialis földjével, azaz 79 sessio földel, a református lakosság számát is az az 1300 plusz-mínusz is a r[ómai]catholicus lakosság számával, azaz 3825-el, úgy az arány a reformáta részre kitsib mint az. Azaz a catholicusok majd szinte 3-anynin vannak. Mi tennők hát a 4dik részt, de így is 3 sessióig hátrányban vagyunk. Így van pedig ez a ház és szőlőbirtok tekintetében is. A forradalom előtti időkben úgy néződtünk, sőt úgy tractáltattunk, mint legalább ingatlanbirtok-aránylag harmadosok. Azaz ha a helységháztól eszerint két forint deputatumot adtak a r[ómai] catholica rész belső hivatalnokainak, akkor a református ekl[ézs]iának egyet. Hatalom[?] tselédje kettő volt pápista, akkor a reformátusok közül egy. Ha két esztendeig catholicus volt a bíró, 3. évre reformátusok közül tettek. Miért így? Mert csak nemrégiben is megütötték a reformátusok a harmadosság mértékét. Miért szállottak, vagyis sülyyedtek innen alá? Ere való felelet engem a református lakosok jellemére vezet.

1750-ig a református rész túlnyomó volt. Bírák is – egyet, t[udni] i[llick] az 1749-[edi]ket kivéve – mindig közzülük voltak. 1750-ben bíró volt Vértesi György nevű, ez az akkori lázzadók sorába állott. De az erdőhegyi csatában legyőzettek. Ennek a körülménynek úgy látszik hatása volt a sz[ent]andrás reformáta részre is, mert ezután a bírók reformáta és catholica részről váltogatva lőnek. 1791-ben kezdődik leginkább a reformáta rész vagyonosságban is, földbirtokban is alább jutása. A közelebb bevégzett török háborúbann már sokan elestek szántó földüktől, mert nem voltak bátrak a tábor után Belgrádra szekerezni.

[p. 43.] 1790-ben kezére jutván árendáb[an] a falunak a tízezer holdas csabacsüdi pusztá, az igaz pápista ember egymaga szerette volna feltúrni és lekapálni az egész terjedelmes pusztát, amidőn a kálvinista a maga tanyái földjére szorítkozott, s legfellebb az árendátori czímért néhány hold szántóföldet vagy jószágának baromjárást váltott. Az iparkodó catholicust verítéke felhízlalta 30 év alatt, míg a pusztát bírták. A kényelmes református pedig ösztövéren maradt. A kálvinista, ha megszorult, ha terméktelen esztendő következett be, könnyen megvált úrbéri föld[je]itől; de annak fátumszerűleg pápista kezre kellett kerülni. Ha ez alkudozónak nem volt pénze, adtak néki hitrokoni, és többet ígér[ne]k itatásból, barátságból, és a közönyös kálvinista előnyt adott annak a rokona felett. Így volt ez sokáig, úgyhogy még 1839. esztendőb[en] a reformata szék kezén 24 sessio föld, most már csak 19 sessio és 3/8.

A catholicusok bátrak, beszédesek, barátságosok, a mieink feletti elsőségöket érezők, közdolgokb[an], a helységházánál tömegesen vitatkozók, s ellenb[en] a reformátusok bátortalanok, magukat meghúzó, amazokat gyanúsítók, tanakodni nem mennek kényszerítve is a helységházához, közdolgokban indolensek. Hanem mindezek csak nagyon általánosságba[n] legyenek értetve. A hasonlatosságot azért hoztam fel, mert contraria juxta se posita magis elucescunt.³

Erköltsi tekintetben a református hívek nem rosszabbak, mint más szomszéd helységek lakosai, de nem is jobbak. Vallásosság tekintetében sem hévek, sem hidegek. Valami jó célra nem lelkesedésből, hanem ösztönzésre mozdulnak. Nem épen rossz fizetők.

³ Latin közmondás: Az ellentétek egymás mellé állítva jobban szembetűnnek. [a szerk.]

Ekklezsiájokat jó karban tartók. Gyermekeiket örömezt járatnák iskolába, de sokallják érettük az egy véka búzát és árpát, ennél fogva már kevés van 3 éve iskolás, annyival kevesebb 4 éves.

A babona nem közönséges közöttük. A tudatlan ugyan sohasem tiszta a babonától, de mégsem féltem ezeket, hogy közönségessé legyen köztük a babona, mivel szégyenlik ha beszédükben babonás színt vagy gyarlóságot vesznek észre.

[p. 44.] Írni, olvasni nagyobb részint tudnak ugyan, de a könyvekér nem kapnak. Előttük nem is az teszi az értéket ki mit tud, hanem hogy ki adja jobban kezükbe, mikor az adó, előjárók és a dolgok mostani sora ellen panaszolkoznak.

Az erkölcsiség mérlegeléséhez[?] szolgáljon még e két adat: hogy egy emberi emlékezet óta idevalót erőszakos halállal a törvény két egyént súlytott. T[udni] i[llik] Dorogit egy vakmerő ifjú rablót – különös, mit róla erősen állítottak, hogy csak 18 éves lett volna – [Mező]Túron akasztották. És Kapus Miskát Becskereki név alatt, Fegyverneken végezték ki. Másodszor hogy a közelebbi múlt 12 év alatt 605 születtek közül húsz volt törvénytelen ágyból.

Még egyet adalékul: régebbi időkből emlékeznek a mostaniak 6 nő és két férfi személyre, [a]kik pópistákká lettek. Közelebbi 40 év alatt ketten tértek át. Szolgálók, idegenek többen.

Berekesztésül legyen az egyházi hivatalnokok névsora.

Prédikátoroké:

1. Liszkai János 1722-1727-ig
2. Dávidházi Mihály 1727-1732.
3. Gyulai János 1732-1735.
4. Kecskeméti János 1733-1739.
5. Füleki János 1739-1743.
6. Debreczeni János 1743-1755. Ennek idejében vétetett el a r[ómai] catolicusok által a túlsó ref[ormátus] templom 1746[-ban].
7. Pap Ferentz 1755-1775.
8. Dobsa Ferentz 1775-1821. február.

Isk[olai] rectorok

Ezeknek névsora írásba nintsen hagyván, akik ezek közül a matriculákban vagy mint keresztetelők, vagy mint keresztatyák említetnek, vagy hallottas felek, ezek:

1. Munkátsi János 1756.
 2. Palotai Sámuel 1762.
 3. Korodi István 1772.
 4. Köszegi Zsigmond 1776., Kültre ment innen tanítónak
 5. Papi Kováts Mihály egy évig szorgalmasan tanítván, ment Vásárhelyre tanulni és tanítani.
 6. Várad József mintegy két évig
- [p. 45.] 7. Békési Sámuel, neve 1784-ben fordul elő. H[ód]Mező]Vásárhelyről jött. Itt Házasodott, itt tanított 1787-ig. Itt az a szerentsétlensége volt, hogy verése után egy iskolás meghalván, tömlőtbe jutott, honnan kiszabadulván Vásárhelyre visszament, s ott tanított.
8. 1788-tól 1794-ig Jakuts[?] Sándor
 9. Szabó Mihály 1795.
 9. [sic! 10.] Pércsi József 1797. Szentesre ment leányok tanítójául, ezekután Debrecezeni collégiumból jöttek rectorok.
 10. [sic! 11.] Balog József 3 évig

11. [sic! 12.] Szokolai János – Szentesre ment lányok tanítójá[na]k.
12. [sic! 13.] Szénási Mihály esztendőit töltvén, a kicsapását szokással előzte meg.
13. [sic! 14.] 1806-ban Tatai József 3 évet töltött.
14. [sic! 15.] Veres Sándor 2 esztendőit.
15. [sic! 16.] Erdei József 1810-től 1814-ig. Borossebesi, azután bajai prédikátor.
16. [sic! 17.] Dants János 1814-1826-ig mint jó tanító és becsületes ember.
17. [sic! 18.] Duda György 1826-1829. Azóta közöttünk él, szolgál pennájával.
18. [sic! 19.] Beke István: csak esztendeig volt, s visszament a collegiumba. Onnan Bakonyszegre ment rektornak, hol meg is hala.
19. [sic! 20.] Tót Sándor szeghalmi preceptorságból jött ide. Egyeneslelkű, vidám és mind szorgalmas tanító, 1830-1840-ig, ekkor Kunhegyesre ment kántornak.
20. [sic! 21.] Tót Mihály, az előbbi rektornak öccse, becsületes és jónevű, de nem szorgalmas tanító, 1840-1844., innen ment rektornak Öcsödre, onnan Nádudvarra, hol most is cantor.
21. [sic! 22.] Mészáros István, debreczeni végzett diák, egyszersmind rektor és organista. Szokatlan nagy hűséggel és szorgalommal tanított 1844-1846. Innen az öcsödi leánytanítósági együtt káplánsági állásra kapott hivatalt, mit máig is folytat.
22. [sic! 23.] Lipotzki Dániel míg ez az orgonához készítette magát, addig ideiglenesen tiszt[eletes] Baranyi és Kuruz Mihály urak szolgáltak iskolánkban őszig, ettől fogva Lipotzki úr mint rektor, mint organista. 1849 óta pedig exmissus[?] ügyességgel forgolódott közöttünk. 1846-tól 1861 tavaszán hivataláról leköszönt, most itt gazdálkodik.